

Питання дострокового повернення в судовому порядку банківського вкладу під час дії мораторію

М. В. Лошицький,

*кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри Київського
національного університету внутрішніх справ*

С. О. Корсєд,

*здобувач Київського національного університету
внутрішніх справ*

З жовтня 2008 року питання обмеження Національним банком України прав вкладників банків розпоряджатися своїми депозитними вкладками шляхом дострокового повернення грошових коштів стало центральною темою дискусій як правознавців, так і пересічних громадян – вкладників, які через нестабільну економічну ситуацію у країні почали вимагати від банків дострокового повернення своїх депозитних вкладів. Так, ні для кого не секрет, оскільки це питання широко висвітлювалося у засобах масової інформації, клієнти українських комерційних банків, налякані історією з Промінвестбанком, в якому в першому було введено мораторій на задоволення вимог кредиторів, стали достроково забирати з фінансових установ свої депозити, у зв'язку з чим, рятуючи банківську систему країни, НБУ заборонив постановою Правління від 11 жовтня 2008 року за № 319 «Про додаткові заходи щодо діяльності банків» усім комерційним банкам України повертати клієнтам їхні грошові заощадження до сплину строків дії депозитних договорів, тобто достроково. Невдовзі у грудні того ж року зазначена постанова була скасована.

Водночас Нацбанком у деяких українських комерційних банках було призначено тимчасову адміністрацію та введено мораторій на задоволення вимог кредиторів під час здійснення тимчасової адміністрації.

Саме правомірність такого «мораторію» як підстави для відмови у достроковому поверненні депозитних вкладів і ставиться пересічними громадянами –

вкладниками та практикуючими юристами – захисниками інтересів вкладників під сумнів.

Суди також стали на захист інтересів вкладників, які почали достроково вимагати в судовому порядку повернення своїх вкладів від банків, де було введено тимчасову адміністрацію і мораторій на видачу депозитів. Основним обґрунтуванням судів є посилання на ст. 1060 Цивільного кодексу України, згідно із якою за договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника. А також на ст. 1075 Цивільного кодексу України, де передбачено, що договір банківського рахунку розривається за заявою клієнта в будь який час. Посилання ж банків на норми Закону України «Про банки і банківську діяльність» та постанови Правління НБУ про призначення тимчасового адміністратора і введення мораторію на задоволення вимог кредиторів строком на 6 місяців судами до уваги не беруться з огляду на норми статей 1060, 1075 Цивільного кодексу України. Деякі суди також зазначають про відсутність державної реєстрації таких постанов Правління НБУ в Міністерстві юстиції України, через що вони не мають юридичної сили¹.

Про можливість отримання рішення суду щодо дострокового повернення вкладу під час дії мораторію висвітлювалося також в юридичних виданнях².

Не поділяючи цієї думки, яку висловлює більшість юристів, та правової позиції судів, зробимо спробу обґрунтувати правомірність таких дій банків і відсутність правових підстав для ухвалення судами подібних рішень проти останніх.

Так, правове забезпечення стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України та підтримки вітчизняного товаровиробника є предметом законодавчого регулювання (ст. 1 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Як встановлено ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність», відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Національного банку України та угодами (договорами) між клієнтом та банком.

Відповідно до ст. 1058 Цивільного кодексу України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується

¹ Рішення Енергодарського міського суду Запорізької області від 25.03.2009 р. Справа № 2-482/2009 [Електронний ресурс] / Веб-сайт «Ліга: Закон». – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/alldocWWW/0BD41058C3BA7AA6C2257599004BE0CF!OpenDocument; Рішення Енергодарського міського суду Запорізької області від 25.03.2009 р. Справа № 2-471/2009 [Електронний ресурс] / Веб-сайт «Ліга: Закон». – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/alldocWWW/A32FBEDC15FD34CAC2257599004BE052!OpenDocument; Рішення Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 26.01.2009 р. Справа № 2-712/2009 [Електронний ресурс] / Веб-сайт «Ліга: Закон». – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/alldocWWW/09E967EB9FC88A02C2257599004BE081!OpenDocument&ptext=0; Рішення Шосткинського міськрайонного суду Сумської області від 09.01.2009 р. Справа № 2-539/09 [Електронний ресурс] / Веб-сайт «Ліга: Закон». – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/alldocWWW/A6F96B731B841730C2257599004BE0A4!OpenDocument&login&ptext=0.

² Мораторий судам не помежа [Електронний ресурс] / Веб-сайт «Ліга:Закон». – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua/news/ga016847.html>.

Цивільне право та цивільний процес

виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором.

До відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунка (глава 72 Кодексу), якщо інше не встановлено цією главою або не впливає із суті договору банківського вкладу (частина третя ст. 1058 Цивільного кодексу України).

Стаття 1060 Цивільного кодексу України передбачає, що договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі сплином встановленого договором строку (строковий вклад). Договором може бути передбачено внесення грошової суми на інших умовах її повернення.

Цією ж статтею також передбачено, що за договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором. Умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною.

При цьому ст. 1066 Цивільного кодексу України встановлено, що банк не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта та встановлювати інші, не передбачені договором або законом, обмеження його права розпоряджатися грошовими коштами на власний розсуд.

Таким чином, Цивільним кодексом України прямо допускаються обмеження права клієнта розпоряджатися його грошовими коштами на банківському рахунку у випадках, передбачених договором або законом.

Як зазначалось, відносини банку з клієнтом регулюються не лише угодами (договорами) між клієнтом та банком, а й законодавством України, нормативно-правовими актами Нацбанку (ст. 55 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Згідно зі ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність» державне регулювання діяльності банків здійснюється Нацбанком у таких формах, як, зокрема, встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків.

Статтею 6 Закону України «Про Національний банк України» встановлено, що відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. На виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності.

Національний банк здійснює функції банківського регулювання і нагляду за діяльністю банків у межах та порядку, передбачених законодавством України. Наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог цього Закону щодо здійснення банківської діяльності, а головною метою банківського регулювання і нагляду є безпека і фінансова стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів.

При здійсненні банківського нагляду Нацбанк має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню

банківської діяльності (ст. 67 Закону України «Про банки і банківську діяльність», ст. 55 Закону України «Про Національний банк України»).

Статтею 75 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що НБУ зобов'язаний призначити тимчасову адміністрацію у разі істотної загрози платоспроможності банку. Водночас ст. 85 цього Закону передбачено, що з метою створення сприятливих умов для відновлення фінансового стану банку, який відповідав би встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами Нацбанку вимогам, Національний банк має право введення мораторію на задоволення вимог кредиторів під час здійснення тимчасової адміністрації, але на строк не більше шести місяців.

Отже, постанови Правління НБУ про призначення в деяких комерційних банках тимчасової адміністрації та введення мораторію на задоволення вимог кредиторів під час здійснення тимчасової адміністрації, прийняті у відповідності із зазначеними нормами банківського законодавства, є обов'язковими для цих комерційних банків.

Не погоджуючись із відмовою банків, у яких призначено тимчасову адміністрацію та введено мораторій, повертати вкладникам їхні депозити, суди зазначають, що право вкладника на дострокове повернення депозитного вкладу прямо передбачено Цивільним кодексом України, а отже, відмова банків достроково повернути депозитні вклади є незаконною та порушує права вкладника на розпорядження його грошовими коштами.

Вважаємо таку позицію помилковою, оскільки даний висновок ґрунтується на довільному тлумаченні відповідної норми Цивільного кодексу України, зробленому без системного зв'язку з іншими нормами цього Кодексу та банківського законодавства.

Як зазначалось, відносини банку з клієнтом регулюються, зокрема, договором банківського вкладу (депозиту).

Будь-який укладений сторонами договір відповідно до статей 11, 509 Цивільного кодексу України є підставою виникнення договірних зобов'язань, які згідно зі ст. 526 Цивільного кодексу України мають виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться, а також мають ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості.

Так, грошові кошти (гроші) є законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, яким є грошова одиниця України – гривня (ст. 192 Цивільного кодексу України). Гроші є об'єктами цивільних прав (ст. 177 Цивільного кодексу України).

Статтею 319 Цивільного кодексу України встановлено, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону.

При цьому особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом (ст. 321 Цивільного кодексу України).

Поряд із правомочностями власника щодо розпорядження його майном законодавство України покладає на нього у зв'язку із цим відповідні обов'язки.

Так, відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, при цьому використання власності не може завдавати шкоди правам громадян та інтересам суспільства.

Цивільне право та цивільний процес

Згідно зі ст. 319 Цивільного кодексу України власність зобов'язує. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, а також зобов'язаний, здійснюючи свої права, не порушувати права та охоронювані законом інтереси громадян, юридичних осіб і держави. Таке ж положення міститься й у ст. 13 Конституції України.

Як зазначив Конституційний Суд України в своєму Рішенні від 11 травня 2005 року № 4-рп/2005, зі змісту положень ст. 13 Конституції України вбачається, що право власності певною мірою може бути обмежено, оскільки використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства. Тобто юридично забезпечена можливість здійснювати правомочності щодо володіння, користування і розпорядження власника належним йому майном не може виходити за рамки, встановлені правовими нормами, що регулюють відносини у сфері власності³.

Відносини банку з клієнтом, як зазначалось, регулюються законодавством України, нормативно-правовими актами Нацбанку та угодами (договорами) між клієнтом та банком.

Таким чином, прийняті Правлінням НБУ в межах його компетенції зазначені постанови правомірно обмежують рамки правомочностей вкладника щодо дострокового повернення його депозитного вкладу.

До того ж кожен вкладник укладає із банком депозитний договір, таким чином бере на себе обов'язки за договором та погоджується із його умовами, зокрема й щодо строку дії договору.

Тобто, укладаючи депозитний договір на певний строк та вносячи свої грошові кошти на депозит банку, вкладник своїми діями самостійно на певний строк обмежує своє право власності на грошові кошти, які передає в користування банку.

Таким чином, право вкладника на дострокове повернення його депозитного вкладу не є абсолютним і повинно здійснюватися з дотриманням як умов депозитного договору, так і норм банківського законодавства, до яких, зокрема, й належать Закон України «Про банки і банківську діяльність» та постанови Правління НБУ, якими призначаються тимчасові адміністрації і вводяться мораторії.

За таких обставин Нацбанк, призначаючи тимчасову адміністрацію та вводячи мораторій на задоволення вимог кредиторів під час здійснення тимчасової адміністрації, а також комерційні банки, які лише виконують вимоги закону, встановлену ст. 321 Цивільного кодексу України гарантію непорушності права власності вкладників на депозитні вклади не порушують, а лише правомірно з наведених вище міркувань тимчасово (на строк не більше шести місяців) обмежують його дострокове здійснення із дотриманням встановленого банківським законодавством порядку, що узгоджується із приписами ст. 1066 Цивільного кодексу України, яка передбачає можливість банків встановлювати передбачені законом обмеження прав вкладників розпоряджатися грошовими коштами.

³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням закритого акціонерного товариства «Оболонь» та громадянина Винника Віктора Володимировича про офіційне тлумачення положень частини другої статті 28 Закону України «Про господарські товариства», пункту 1, абзацу першого пункту 5 статті 4 Закону України «Про власність» (справа про права акціонерів ЗАТ) від 11 травня 2005 року № 4-рп/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 21. – Ст. 1135.

Таким чином, відсутній факт порушення банком прав вкладників, що є згідно із цивільним процесуальним законодавством необхідною умовою судового захисту інтересів позивача та ухвалення рішення про задоволення позову.

Водночас, ухвалюючи рішення про розірвання депозитних договорів та дострокове повернення вкладів, суди зазначені аргументи не враховують, а свої рішення обґрунтовують, вдаючись до різного тлумачення норм Закону України «Про банки і банківську діяльність», що, на нашу думку, є не цілком правильним.

Так, деякі суди, посилаючись на частину четверту ст. 85 Закону України «Про банки і банківську діяльність», згідно з якою мораторій не поширюється на обслуговування поточних операцій, роблять висновок, що вимоги вкладників про переказ грошових коштів з депозитного рахунку на поточний рахунок є поточною операцією, а тому це не заборонено законом. Не погоджуючись з таким мотивуванням, зазначимо, що, по-перше, вказані у цій статті поточні операції спрямовані на забезпечення функціонування банку і стосуються його безпосередньо як учасника цивільних правовідносин – юридичної особи, а не як фінансової установи у відносинах із вкладниками (поточні операції не є пасивними операціями банку); а по-друге, поточні операції можуть здійснюватися лише на поточних і розрахункових рахунках, а не на депозитних (вкладних).

Посилання деяких судів лише на частину другу ст. 85 Закону України «Про банки і банківську діяльність», за якою мораторій на задоволення вимог кредиторів поширюється на зобов'язання, строки виконання яких настали до призначення тимчасової адміністрації, зроблено без системного тлумачення із частиною першою зазначеної статті, яка передбачає введення мораторію на задоволення всіх вимог кредиторів під час здійснення тимчасової адміністрації. Тобто під час здійснення тимчасової адміністрації жодні вимоги кредиторів не підлягають задоволенню. Водночас, на нашу думку, частина друга ст. 85, якою керуються суди, лише уточнює, що введений мораторій поширюється також і на зобов'язання, строки виконання яких настали до призначення тимчасової адміністрації. З огляду на це вважаємо, що ст. 85 Закону України «Про банки і банківську діяльність» під час дії тимчасової адміністрації банкам заборонено задоволення будь-яких вимог незалежно від настання строку виконання банком зобов'язання.

Висновки окремих судів про нечинність постанов Правління НБУ про призначення в банках тимчасової адміністрації та введення мораторію на задоволення вимог кредиторів, через відсутність їх державної реєстрації в Міністерстві юстиції України є непереконаливими, адже Указом Президента України від 3 жовтня 1992 року № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» передбачено обов'язкову державну реєстрацію у Міністерстві юстиції України лише нормативно-правових актів, які зачіпають права, свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер. Проте ці постанови Правління Нацбанку за своїм змістом не мають нормативно-правового характеру, а є актами індивідуальної дії, які мають адресний характер, тому такої державної реєстрації не потребують.

Водночас варто звернути увагу на основні правові засади виконання суб'єктами правовідносин своїх юридичних обов'язків.

Так, згідно зі ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Статтею 14 Цивільного кодексу України встановлено, що цивільні обов'язки виконуються у межах, встановлених догово-

ром або актом цивільного законодавства. Особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї. Особа може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актом цивільного законодавства.

У п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади» зазначено, що не допускається постановлення рішень, що передбачають неправомірне обмеження публічної компетенції державних органів, їх посадових чи службових осіб. Не допускається також постановлення рішень, які зобов'язують до вчинення дій, які не є обов'язковими за законом⁴.

Отже, ухвалюючи рішення про дострокове стягнення із банків, у яких введено мораторій, депозитних вкладів, суди таким чином не лише обмежують дію постанов Правління Нацбанку, втручаючись цим у компетенцію останнього, а й своїми рішеннями про задоволення позову зобов'язують комерційні банки до дій, вчиняти які їм згідно із законом прямо заборонено. Таким чином, суди зобов'язують комерційні банки, в яких призначено тимчасову адміністрацію і введено мораторій, до вчинення незаконних дій, що є неприпустимим.

Крім того, будь-яке рішення суду про задоволення позову є обов'язковим до виконання. Проте в силу прямої вказівки у ст. 85 Закону України «Про банки і банківську діяльність», де передбачено, що забороняється стягнення на підставі виконавчих документів та інших документів, за якими здійснюється стягнення відповідно до законодавства України, таке рішення суду в примусовому порядку державним виконавцем виконане бути не може, тому що це прямо заборонено законом, що є неприпустимим для судового рішення.

Викладені аргументи, на нашу думку, є більш переконливими, ніж мотивування рішень судів. Безумовно, тут не обійшлося без колізій у законодавстві, які потребують якнайскорішого усунення.

Аналіз питань, які виникають при застосуванні норм ЦПК України, що регулюють провадження у цивільній справі до судового розгляду та проведення попереднього судового засідання

А. С. Олійник,
кандидат юридичних наук,
суддя Апеляційного суду м. Києва

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 1 ЦПК України).

⁴ Про незалежність судової влади: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6 (82). – С. 2–6.